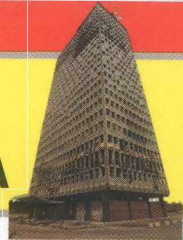

2657 29.11.2001.

ЦЕ-КА ЗА
10 МИЛИОНА МАРАКА

60 динара

НИН

ГРБ, ХИМНА, ЗАСТАВА

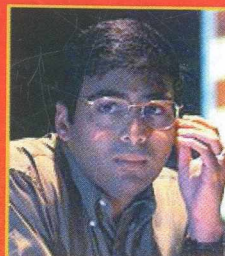
МОНАРХИЈА НА МАЛА ВРАТА

■ Рада
Трајковић

ЛАКНУЛО
НАМ ЈЕ

■ Истраживање
РАТ ЗА
БЕЛИ
ПРАХ

■ Вишнаватан
Ананд

НАПАД ЈЕ
ЊЕГОВО ИМЕ

www.nin.co.yu

Александар
Јерков

Удео вредности

Јавност којој Владимир Тасић, Саша Илић, Срђан Тешин, Елиезер Папо, Ненад Јовановић, Драган Бошковић, Слободан Владушић и нека друга нова имена нису прворазредни догађај и изазов, она је иста која је прећутала и утишала књиге какве су „Уклета земља” Светислава Басаре и „Ово би могао бити ваш срећан дан” Милете Продановића, а прихватила као заслужне добитнике НИН-ове награде за роман Живојина Павловића, Милована Данојлића и Макса Еренрајха

Удео књижевности у деценији која је за нама мора се оцењивати сасвим независно од недоумица око јавне улоге писаца. Српска књижевност заправо је најбоље што нам се у том раздобљу догодило, зато би се вредело сегити да је она још од средњег века најзначајнији стваралачки домен српске културе и да превазилази сва друга достигнућа којима бисмо могли да се упишемо у историју и придружимо светској заједници, осим ако у то не убројимо и вољу за ослобођење која нас је више пута доводила до границе нестајања. Ни у пометеним временима и расправама које у најбољем случају имају идеолошки и политички смисао, ни у часовима раздражене туге и беса који доводи до очајања то не би требало да се заборави. Увек када се избистри поглед и смири разум треба говорити о књижевним вредностима. Добро се у добром рађа, а и оно што осуђујемо ниже ће пасти ако се са праве висине оцењује.

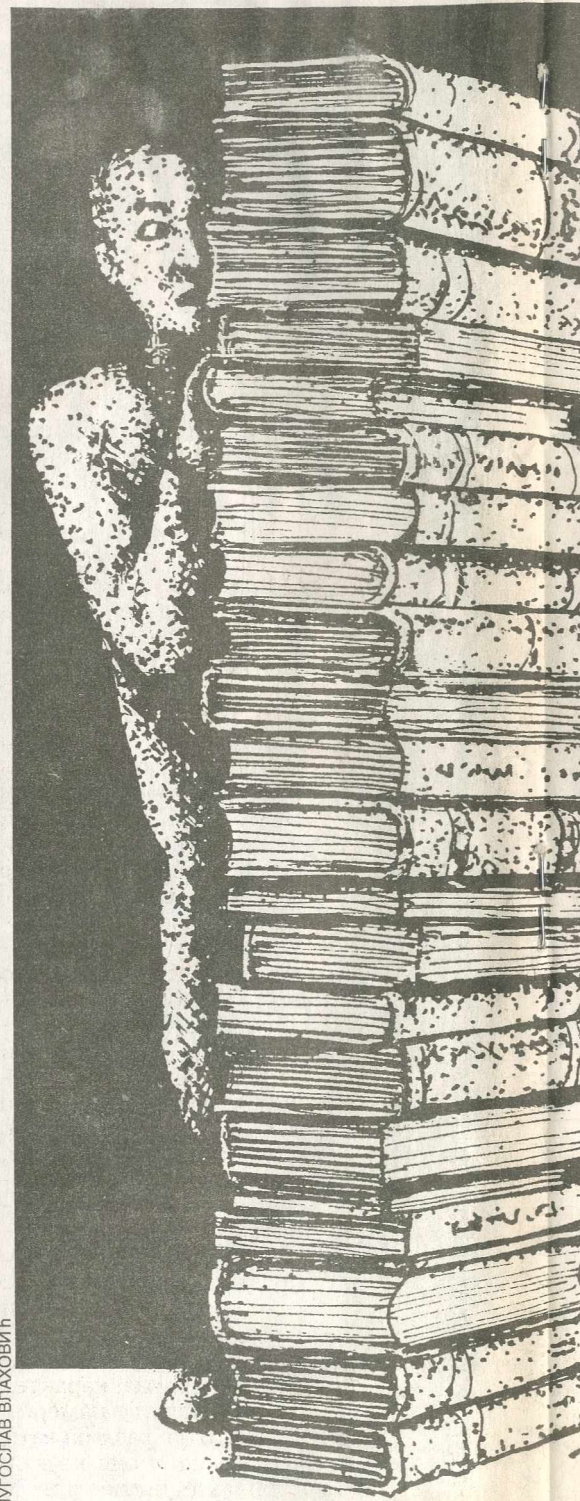
Повод и проблем о којем у овој прилици захваљујући љубазном позиву НИН-а ваља нешто рећи, међутим, сасвим је далеко од основног сазнања од којег би сваки разговор морао да почне и којим би морао и да се заврши. Да све буде још теже и непријатније, питање односа према крају прошлог века и сумња у кривицу за све што се дешавало као да су безумно сужене на питање улоге писаца, што нема ни сврхе ни смисла. Када уз то још падне и тешка реч, и то не уз питање морала и јавног деловања, него се помиње и суђење, ту је могућност озбиљног разговора укинута. Не због тога што нико није крив низашта, па ни грађани који се у јавности препознају као писци, већ због тога што је савремено друштво питање суђења поверило посебном правном механизму. Тај механизам још од својих утемељења познаје кривична дела подстицаја и наговора и строго их санкционише. Јавна одговорност, опет, подразумева зрелост јавности да је просуђује, али исто толико колико је правни механизам жалосно неспособан да утврди одговорност чак и оних који су по улицама убијали људе, толико је и јавно мњење незрело да се суочи са оним најтежим: са самим собом.

Суђења писцима, или прогона и сва-

коврних малтретирања, има током читавог века, од династичких размирица и владарских сујета, монархистичких и комунистичких диктатура, до некрофилних одбрана лика и дела. Она су се завршавала не само сваковрсним робијама него и казнама стрељањем. Ваљда је јасно да се од њих још нисмо опоравили, па чак ни разумели до краја све што се десило. Таман би још требало да се из било којих разлога било шта од тога било када понови. Све је то разумном и сложеном човеку само по себи јасно, а оним другима нико никада ништа није објаснио, па и неће.

Од расправљања бесмислице, макар и из оправдане туге смишљене, слаба је корист, она само замрачује поглед на оно о чему треба говорити. Ако постоји воља да се (критички) просуђује књижевност, не треба се усредсредити само на оно најгоре, већ би се оно најбоље морало узети у обзир. Колико је, дакле, и како књижевност, у овом случају српска, помогла да се претраје ово мрачно доба, и није ли она за тих десет година била непресушан резервоар вредности? Можда то није свакоме једнако важно, као што нема сумње да са становишта еволуције људског рода и судбине човечанства вредност српске књижевности није најважније питање – али није ниједан бедан, прљави и убилачки рат у којем је олако и са посебном нискошћу потрошен симболички капитал српске културе стицај у српској револуцији у XIX веку и у савезништвима током XX века. Уколико човеку посвећеном култури ипак прво на ум пада све друго него увиђање врлина културе, онда по свој прилици нешто није сасвим у реду. Јер када естетска омама мине, види се њена антрополошка сврха: да нас установи као боља бића. Мислити и залагати се испод нивоа оваквог добра напросто је неподношљиво банално и знак је подложности ономе што се наоко одбацује. Утук сваког зла који не води неком добру заправо умножава зло.

Усталом, тужна улога неких јавних личности у протеклој деценији није резервисана само за блиске сараднике бившег режима, инспираторе и тихе симпатизере, или његове примитивне опоненте који су се довољно често понашали исто тако бедно – што не зна-

ЈУГОСЛАВ ВЛАХОВИЋ

чи да између њихових политичких ликова може да се стави знак једнакости. Ту има сасвим довољно места и за удео неразумевања књижевности и културе које на нашу највећу жалост није политичка одлика протеклог доба и само бившег режима, већ открива једну од темељних слабости јавности иза које стоји најплиће памћење које се уопште може замислити.

Са тим сазнањем наш проблем почиње да се помаља у једном тежем и драстичнијем облику, везан за тзв. културни образац и статус нематеријалних вредности, како су говорили Слободан Јовановић и Стојан Новаковић. Самим тим најтеже није утврдити смисао и сврху парола о кривици

и одговорности, или бранити „своје“ по сваку цену, у чему нема неког нарочитог духовног труда, премда понекад може бити одважности и упорности. Највећу муку Балкан приређује свакоме ко би се латио подухвата какав је настојање да се барем колико-толико освести оно што је најтеже. Зашто смо гадни другима – а и они нама, то је важно питање, али зашто се нисмо (или јесмо?) огадили сами себи, још је важније. Тек ту ће се видети сраз вредности које нас штите од нас самих, и оне несреће коју стално задајемо себи, а само понекад, заправо врло ретко и другима.

Као што човек не сме одједном да се суочи са свим својим недостацима, јер ће у њему замрети свака виталност, тако и колектив по свој прилици не сме да одједном уочи свој избезумљени лик, нарочито док се у њему оцртава историјски пакао једне нације, али ако се не припрема и не оспособљава да види дела и природу своје махнитости у часовима нискости и зла, онда је то добра основа да се очекује, са зебњом и ужасом, када ће наступити следећа ерупција. Душевни бол не разара само појединце. Последице историјске незрелости, нарочито колективна несабраност, у тешком тренутку су упркос позивању на хиљадугодишњу прошлост задобиле црте једне помаме у којој су и најбоља хтења изобличена у најгора дела, а немоли најнижи карактери и најподлије намере.

Тешко је разликовати побуде, па и оне које су покретале писце, али је

„Када би Србија имала новинаре и историчаре истраживаче као што их нема, они се не би наслађивали сопственим коментарима него би систематично развејавали заблуде и раскопавали тајне канале којима се моћ одржава и дистрибуира“

извесно да нису исте када су плод славољубља и грамзивости, идеолошког слепила и охолости, или када су плод туге (у овом случају српске) сирочади, било ко да им је затирао очеве. Оно што је у овој ствари неподношљиво нису само губици у смрти и душевно сакаћење, него и рушевине идеала са којима смо се у одрастању сродили. Туђа нискост при томе нити је утеха, нити може бити разлог и оправдање. Ни бивши сународници и суграђани, ни белосветске силеције, германске барабе и каубоји које патње свих нас боле много мање него путања једног нафтовода, не могу помоћи у суочавању са сопственим ликом.

Да читаву ствар поједноставимо до највећег степена очигледности: да проблем није дубљи од једног политичког злочина зар би се после онаког слома режима и преокрета од којег нас дели само једна, а и та килава и никаква, година, било могућно да опстане и реорганизује се толики део онога што нас је тиштило и у претходном времену?

То је могуће јер је овде материјална цивилизација слаба, па је човек исцрпљен и избезумљен од напора да уопште опстане, и јер је овде културна основа толико слаба да човек не припада себи и ономе како самога себе разуме, него се под налетима повија и док га нека нит још увек држи за то мало тла на којем се настанио, из себе је већ ишчупан.

Лек од свега овога није у олакшавању и изживљавању имена, нарочито не оних која одумиру сама од себе па им се виком вештачки, као да су стварно важни, продужава живот. Мала је корист од мишљења о минорним писцима а утицајним политичарима, али и обратно. Уз истину о сопственим неделима, која се помало пробија до обичног човека, треба показати несхватљиве количине свесног лагања и обмањивања, превртљивост сваке врсте. Када би Србија имала новинаре и историчаре истраживаче као што их нема, они се не би наслађивали сопственим коментарима него би систематично развејавали заблуде и раскопавали тајне канале којима се моћ одржава и дистрибуира. То је озбиљан задатак и он се не може обавити олако, из сопствене собе, он тражи тежак рад и темељно истраживање, ту није реч о изрицању судова него о мукотрпном доказивању сваког појединачног случаја. Иначе, када бивши шеф полиције одслужи ону смешну годину затвора више никога неће ни бити да се за њега каже да је крив и за шта је крив. Зар су писци ти који треба да одмене одсутне из мртвог дома, или је прича о њима zgodна да се прикрије нечије одсуство? Рецимо строгог оцењивања улоге актуелних политичара? Мало

или нимало не боли упирати прстом у неког писца, а и њега то ништа не кошта, али да ли је исто тако безболно осудити потпредседника владе или министра полиције, да не говоримо о оним опасним ликовима чија се ни имена не спомињу? Далеко смо ми од правог јавног прочишћења.

Задатак пред историчарем и критичарем савремене српске књижевности, међутим, остаје да сабрано и убедљиво, колико уме, већ данас одговара за сопствени избор вредности. Није његово да разабере шта су писци радили у политици, јер то не помаже ни када је реч о Паунду и Хамсуну, Бену и Селину, па неће ни у нашем случају, али јесте његово да се стара о разумевању књижевности и да покаже зашто мишљење које је заостало на нивоу педесетих допушта да се диопскурни кумови Добрица и Антоније још увек некоме чине важним. У јавности у којој се истичу записи једнога и некакви „листићи“ другог, уз стрку да им се дода још нека награда – коју је чак и бивши режим с тешком муком успевао да им прибави – и објаве сличице са венчања, и ко зна које још све најважније ствари, очито је да има проблема.

Јавност којој Владимир Тасић, Саша Илић, Срђан Тешић, Елиезер Папо, Ненад Јовановић, Драган Бошковић, Слободан Владушић и нека друга нова имена нису прворазредни догађај и изазов, она је иста која је прећутала и утишала књиге какве су *Уклето земља* Светислава Басаре и *Ово би могао бити ваш срећан дан* Милете Продановића, а прихватила као заслужне добитнике НИН-ове награде за роман Живојина Павловића, Милована Данојлића и Макса Еренрајха.

Упркос томе, у деведесетим је препознато да је Иван В. Лалић досегао највише песничке врхове а Милосав Тешић показао беспримерно богатство српског стиха, да су Радослав Петковић, Давид Албахари и Горан Петровић обележили српску прозу, Биљана Србљановић драму, а ту је читав низ дела и аутора које вреди дописати и која се, колико је у моћи једног критичара, и дописују, из текста у текст. То је резервоар вредности из којег се црпе снага, то је разлог да се на наше књижевне прилике гледа једним другачијим оком од онога које види само проблеме и недостатке. Управо то је разлог да се упозори на несрећан положај културе и савремене књижевности у јавности и за да најтежи ударац – ударац књижевних вредности који обара сва трула стабла у шуми једне огромне књижевне продукције. Српска јавност је недостојна те књижевности у истој мери у којој су креатори наше судбине у политици – па и неки писци међу њима – недостојни наших успомена.